

8. АНАЛІТИКА

Лідія Іванівна Ткаченко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу інтелектуального розвитку особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-2303-1147>

УДК 37.013

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2\(89\)-95-105](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2(89)-95-105)

Олександра Дмитрівна Оверченко,
учениця 11 класу
Київського фахового коледжу
туризму і готельного господарства,
м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ 2022 року: АНАЛІЗ І ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація.

Статтю присвячено аналізу інновацій загальної освіти України на матеріалі освітніх нововведень під час широкомасштабного вторгнення росії в Україну в 2022 році. Описано найбільш значущі освітні інновації, що було застосовано в період воєнного стану, вимушеного переселення значної кількості українських учнів з окупованих територій, прифронтових зон на Захід України та за кордон. Наведено дані проведеного соціологічного опитування щодо освітніх інновацій періоду війни 2022 року. Наголошено на інноваціях, виокремлених як найбільш ефективні для подолання освітніх проблем воєнного часу, і таких, що їм треба віддати перевагу в подальшому розвитку національної освіти.

Ключові слова: інновація; освітні інновації; методична допомога освітянам під час війни; психологічна допомога під час війни; освітній центр; освітній хаб.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 2022 р. створило численні перешкоди для реалізації функцій освіти (пошкоджені й зруйновані заклади освіти, масове переселення дітей шкільного віку на Захід України та за кордон, психологічний стрес, що отримали громадяни усіх верств населення та усіх вікових категорій, перебування дітей і вчителів поблизу чи в зоні бойових дій, на тимчасово окупованих територіях тощо). Необхідність поновлення діяльності системи загальної освіти зумовила появу нових форм і засобів її провадження, численних нововведень.

В обставинах війни освіту дітей у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) у стислі строки було поновлено, навчальний рік завершено успішно, дітей атестовано, випускники отримали дипломи. Причому потрібно зауважити, що труднощі було подолано в найкоротші строки і знайдено конкретні ефективні рішення для розв'язання проблем. Це складає окремий інтерес, тому метою дослідження стало виявлення інновацій серед нових форм провадження та удосконалення освітньої діяльності в умовах російсько-української війни.

Завдання дослідження було сформульовано наступним чином.

1. Здійснити теоретичний аналіз феномену інновацій.

2. Дослідити форми і методи нововведень у загальній освіті в умовах російсько-української війни в 2022 році.

3. З'ясувати особливості освітніх інновацій і виокремити критерії їх визначення.

4. Запропонувати освітні інновації для практичного використання в загальній освіті, зокрема й у повоєнний час.

У дослідженні застосовано загальнонаукові методи аналізу і синтезу при опрацюванні наукової літератури; порівняння та педагогічного спостереження при описі освітніх інновацій; соціологічного опитування для з'ясування суспільної думки користувачів нововведень.

Інтерес до інновацій та інноваційної діяльності наявний у світі давно, але до певного часу він був більшою мірою пов'язаний з економікою як базовим складником розвитку бізнесу, суспільства, країни. Демократичні зміни, зокрема й в Україні, а також можливості, що відкрилися перед кожною особистістю у зв'язку з демократизацією, створили перспективи опанування інноваціями, створення інновацій і їх поширення. Особливо цінною є інноваційна діяльність в галузі освіти, про що зауважує В. Кремень: «Інноваційна діяльність в освітній сфері є принципово важливою відповіддю на виклики сучасності. Як соціальний інститут, орієнтований на майбутнє, сучасна освіта має бути інноваційною за визначенням. Імплементация освітніх інновацій є заporукою конкурентоспроможності національних проєктів у майбутньому. Особливий інтерес викликає дослідження нових каналів комунікації в процесі навчання, які виникають завдяки впровадженню новітніх технічних засобів та інформаційних технологій, радикально змінюючи традиційну конфігурацію навчального процесу» [1, с. 7]. До цього додамо, що в науковій площині про це було зазначено півтора десятиліття тому, а трансформації в українській освіті офіційно було проголошено з ухваленням Національної доктрини розвитку освіти під час II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти 2001 р. і затверджено Указом Президента України у 2002 р. [2], що можна вважати початком епохи інновацій в українській освіті періоду незалежності.

Проблемі інновацій і інноватики в українському науковому полі, зокрема освітньо-філософському й освітньому, присвячено розвідки В. Базилевича, О. Вознюка, І. Дичківської, В. Докучаєвої, О. Дубасенюк, В. Ільїна, В. Кременя, С. Курбатова, В. Олійника, І. Підласого й ін. Закордонні дослідження з освітньої інноватики представлено широким колом дослідників, зокрема М. Albert, F. Castle, D. Cooper, J. N. Danzinger, J. Evans,

R. Glatter, C. Jacobs, S. Laberge, Ph. A. Woods й ін. Проблематика досліджень з інноватики охоплює питання від методології визначення до окреслення подробиць і характерних особливостей і можливостей застосування конкретних нововведень.

Що ж таке інновація? Зрештою неможна навести єдиного визначення інновації й інноваційної діяльності, швидше треба зауважити, що під інновацією розуміють достатньо широку смислову парадигму. Зазвичай інновацією вважають «впровадження нових ідей, технологій у виробництво, управління галуззю, підприємством; в іншому аспекті інновація – це нововведення, яке ще недостатньо поширене в суспільній діяльності чи виробництві. Інновацією також вважається кінцевий результат впровадження науково-технічного прогресу з метою здобуття соціального, політичного, економічного, науково-технічного або іншого результату. Безсумнівно, нове застосування наукових, культурних, технічних знань, які забезпечують економічний, політичний, адміністративний тощо успіх, також завжди є інновацією» [3, с. 19]. Спільною методологічною основою цих визначень є новизна (у технології, у моделі діяльності /поведінки), що є передумовою /наслідком виникнення альтернативи, і це є безперечно першою ознакою інновації.

Другою методологічною характеристикою інновації, на яку вказує В. Кремень, є визначення щодо «здатності до нового мислення, до переосмислення чинних теорій, сталих істин, правил і норм поведінки в науці, освіті, політиці, культурі тощо. Жодне нововведення не відбудеться, якщо мислення саме не буде інноваційним» [3, с. 26]. Загалом В. Кремень визначає інновацію як «головну рушійну силу соціально-економічного прогресу» [3, с. 20].

Наступну методологічно важливу характеристику інновації зазначає В. В. Ільїн. Він зауважує, що інновація – це «процес, під час якого винахід або відкриття доводиться до стадії практичного застосування і починає давати економічний, соціальний, культурний, світоглядний, політичний ефект» [4, с. 97].

Отже, на нашу думку, можна виокремити три основні методологічні підвалини щодо визначення інновацій, а саме: якісна новизна нововведення, що забезпечує успіх в одній зі сфер суспільного буття; виникнення інноваційного (у порівнянні з попереднім етапом) мислення; застосування й поширення, що даватиме позитивний ефект у будь-якій сфері суспільного буття.

Аналіз дискурсу стосовно освітніх інновацій показав наступне. Дослідник С. Курбатов, спираючись на думку групи іноземних авторів на чолі з Р. Глаттером, зазначає, що освітньою інновацією може вважатися нововведення, яке: 1) веде до значних змін освітніх процесів, системи їх забезпечення та організації з метою більш ефективного досягнення наявних освітніх цілей

або постановки нових цілей; 2) вчить робити різні речі в інший спосіб задля того, щоб робити їх краще; 3) дозволяє ефективно використовувати нові ідеї. Зокрема С. Курбатов наводить і визначення С. Якобс, яка вважає, що термін «освітня інновація» може застосовуватися до будь-якої освітньої практики, яка «є новою, або недостатньо поширеною в певному академічному контексті та має на меті його розвиток, вдосконалення, більшу відповідність потребам навчальних програм, процесам викладання й навчання» [5, с. 276].

Цікавими є зауваження індійського професора Р. Шарми, наведені С. Курбатовим, щодо сутності освітніх інновацій, що становлять зовсім іншу ціннісну площину. Так, Р. Шарма ідентифікує специфіку освітніх інновацій на основі таких притаманних їм особливостей: інтеракція («будь-які інновації в школі, незалежно від того, розуміються вони як продукт чи як процес, здійснюються переважно через інтеракцію вчителя й учнів»); відтермінованість результату («аналіз впливу інновацій на шкільне життя потребує значного часу»); ціннісний складник лежить поза матеріальною сферою та сферою зиску («на відміну від сфери бізнесу та індустрії, головною рушійною силою запровадження інновацій у школі у більшості випадків не є мотив отримання прибутку чи боротьби з конкурентами на ринку») [5, с. 277]. Тобто для освітніх інновацій важливим є врахування характеристик інтеракційності, відтермінованості результату і цінностей нематеріальної, швидше морально-духовної сфери особистості.

Українська дослідниця І. Дичківська, яка однією з перших здійснила ґрунтовне дослідження інновацій у національній освіті на матеріалі першого десятиріччя її розвитку в період незалежності, зазначила, що в Україні «розвиток педагогічної інноватики пов'язаний із масовим громадсько-педагогічним рухом, спричинений суперечностями між суспільними потребами щодо розвитку і функціонування навчально-виховних закладів і реальним буттям навчально-виховної справи» [6, с. 314]. Пов'язавши розвиток педагогічної інноватики з масовим громадсько-педагогічним рухом, дослідниця не помилилася, проте й не вказала на глибинні передумови цього процесу, а саме – ментальність українців. Зі встановленням незалежності України й курсу на демократизацію суспільства яскраво проявилися такі риси, як ініціативність, фахова професійність, прагнення самореалізації, здатність до творення інновацій з боку освітянської громади. Саме тому курс на трансформацію освіти (про що ми вже зазначили вище) був підтриманий усією освітянською громадою і утверджений на рівні державної політики.

З початком широкомасштабного вторгнення в Україну було актуалізовано найкращі риси українства – здатність до самоорганізації, утвер-

дження єдності та національної ідентичності, сповідування європейських цінностей (свободи, незалежності, поваги до особистості, рівноправності), здійснення опору ворогу в будь-який можливий спосіб. Інновації як альтернатива у ситуації необхідності розв'язання проблем освітньої діяльності з'явилися повсюдно й на всіх рівнях. Окреслимо умови їх виникнення.

В Україні постраждало близько 3267 освітніх закладів, з яких 261 було повністю зруйновано, а 3006 – пошкоджено (станом на 31 травня 2023 р.) [7]. Ще однією перешкодою для освіти стали демографічні проблеми: через внутрішню міграцію в перші місяці війни заклади освіти на Заході України були переповнені новими учнями (навчання відбувалося дистанційно, поки самі заклади використовували як пункти для допомоги внутрішньо переміщеним особам); а масове переселення дітей шкільного віку за кордон ускладнило зв'язок із вітчизняними закладами здобуття освіти (*див. рис. 1*).

На травень 2022 р., згідно з оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), в Україні кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становила понад 7 *млн* [8]. Зовнішніх мігрантів було ще більше: за даними ООН у справах біженців від початку третього етапу російсько-української війни понад 10 *млн* українців були вимушені тікати за кордон від російської агресії [9]. Зі 44 країн, наведених у статистиці, вказано, що найбільше українських біженців перебуває саме в країнах Європейського Союзу. Під час четвертого засідання Робочої групи щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав – членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи було повідомлено, що станом на 29 червня 2022 р. на території іноземних держав перебувало 2 *млн* 331 *тис.* неповнолітніх громадян України [10], що становить чверть від усієї кількості дітей в Україні [11].

Подолати освітні проблеми можливо було за умови винайдення та застосування нових, раніше незастосовуваних, імовірно невідомих, ефективних і своєчасних рішень. Український освітній істеблішмент продемонстрував готовність і ефективність управлінської діяльності так само, як і всі представники освітньої системи кожен на своєму місці.

Зазначимо, що нововведення в освіту на державному рівні були зумовлені сучасним законодавством, зокрема Законом України «Про інноваційну діяльність» [12], що дало змогу в короткі строки владним структурам і представникам виконавчої влади врегулювати всі основні параметри співпраці на всеукраїнському і міжнародному рівнях.

Найперша проблема, яку необхідно було подолати, – продовжити освітній процес і завершити навчальний рік, а для цього запропонувати форми

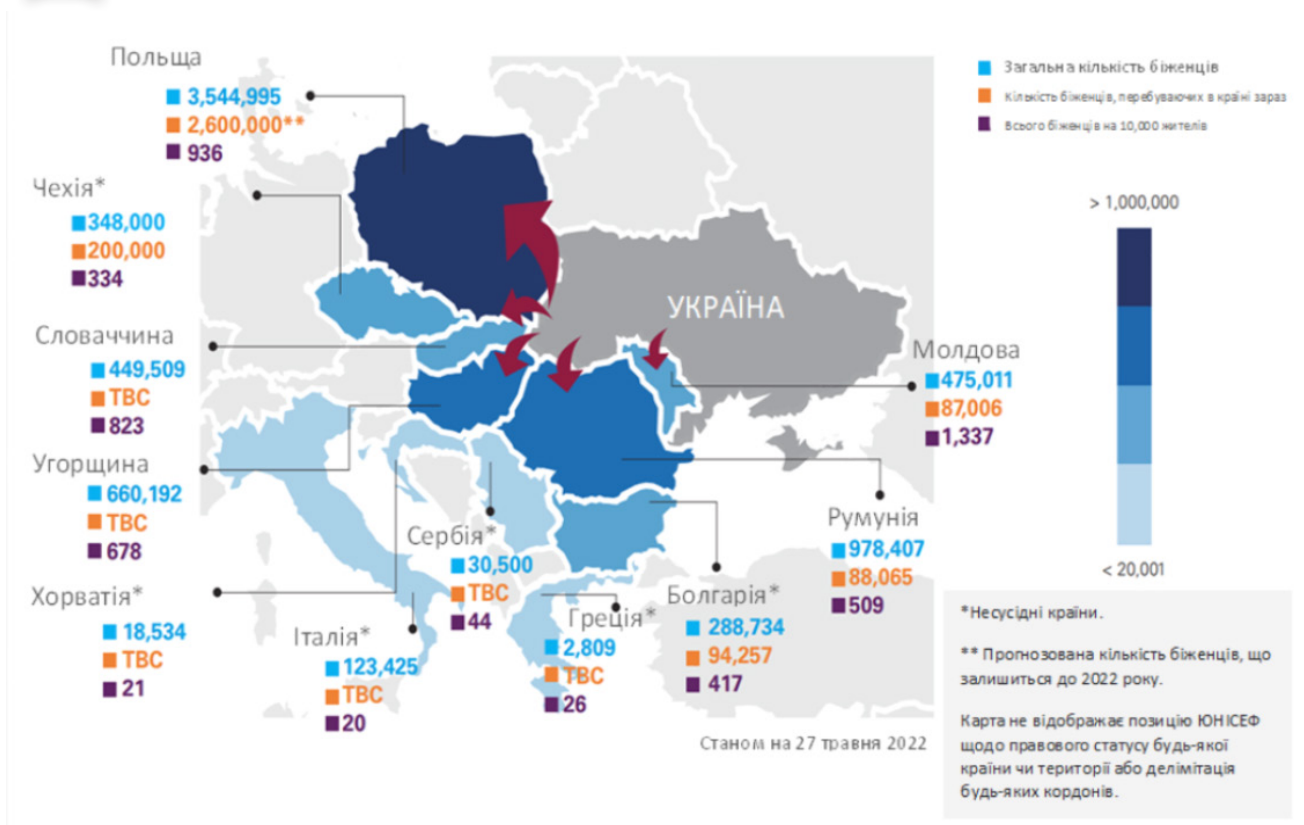

Рис. 1. Кількість біженців у вибраних країнах Європи за даними ООН

Примітка: авторський переклад українською.

навчання, залежно від місця перебування учнів. У Міністерстві освіти і науки України розробили чотири нові моделі навчання для закладів загальної середньої освіти, що враховують місцезнаходження учасників освітнього процесу: 1) перебувають або повернулися на території, істотно віддалені від бойових дій; 2) учасники освітнього процесу є ВПО; 3) перебувають у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях; 4) тимчасово є за межами України. Для двох категорій учнів – тих, які перебувають на безпечних територіях і їх місце проживання не змінилося, тих, хто є ВПО, – запропоновано такі форми навчання: очна форма, дистанційна форма, сімейна (домашня) форма навчання, змішана форма навчання, екстернат. Для учнів, які перебувають за кордоном, запропоновано очну форму навчання, дистанційну форму навчання, сімейну (домашню) форму навчання, екстернат. Для учнів, які перебувають на тимчасово захоплених територіях або в зоні бойових дій – дистанційну форму навчання або екстернат за дистанційною формою; сімейну (домашню) форму навчання; екстернат [13].

Надзвичайно слухними є зауваження вчених С. Лондара, С. Мельник, Г. Терещенко, які вкрай швидко оцінили нові умови навчання, про диференційований підхід як методичну

основу організації освітнього процесу. Вони переконані: «Потрібен диференційований підхід до організації освітнього процесу, що передбачає, зокрема, застосування різних форм навчання (очне, дистанційне, екстернат, домашнє, педагогічний патронаж тощо), посилення роботи соціальних педагогів і психологів. Так само, збір статистичної й адміністративної інформації може бути налагодженим відповідно до чинного законодавства за допомогою традиційних методів та інструментів» [14, с. 18].

Другою важливою проблемою постало питання психологічного дискомфорту як здобувачів освіти, так і всього населення, що вони його зазнали через війну в країні (див. рис. 2).

Психологічний дискомфорт заважає зосереджуватися не лише на навчанні, а і на звичайних справах. Особливо це стосується людей, які перебували під окупацією та зазнали серйозного психологічного тиску, а також дітей. Дорослі є вже сформованими особистостями, тоді як діти – ще в процесі формування як особистості, тому подібний психологічний тиск може мати набагато більші негативні наслідки, зруйнувати позитивний вектор розвитку й залишити дітям травми на все життя.

Прояви стресу та інші зміни в портреті учня як наслідок початку повномасштабної війни

GoGlobal

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

Дослідження проведено у рамках проекту «Термінова підтримка ЄС для громадянського суспільства», що впроваджується ІСАР Єднання за фінансової підтримки Європейського Союзу. Його зміст є виключною відповідальністю ГО «ГО ГЛЮБАЛ» і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

Рис. 2. Інфографіка GoGlobal стосовно змін в портреті учня від початку повномасштабної війни

З перших днів війни було організовано дистанційну психологічну допомогу з боку психологів – науковців Національної академії педагогічних наук України. З 1 березня 2022 р. вчені – психологи Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України оголосили про готовність здійснювати психологічну допомогу населенню – усім, хто її потребує, із зазначенням сторінок лабораторій у соціальних мережах і на сайті Інституту [15]. З травня 2022 р. почали працювати громадські психологічні об'єднання в соціальних мережах Facebook і Telegram. Наприклад, Волонтерський проект «Психологічні сили України» під егідою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України [16]. Проект створений у співпраці психологів і громадських діячів як реакція на потреби суспільства у кваліфікованій психологічній допомозі, що опинилося в ситуації реальної постійної загрози життю.

На проблему психічного здоров'я нації звернула увагу перша леді України Олена Зеленська. Разом із Міністерством охорони здоров'я, Інститутом психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків МОЗ України, громадською організацією «Безбар'єрність» було створено «Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки» – унікальну програму психологічної допомоги [17, с. 13].

Дедалі більше сайтів і соціальних мереж для освітян стали включати у свої матеріали інформацію про те, як потрібно правильно надавати психологічну допомогу собі й дітям. Питанням психологічного аспекту організації

освітнього процесу в умовах воєнного / післявоєнного стану опікувалося Міністерство освіти і науки України. Було запропоновано регулярне виконання «психологічних п'ятихвилин» для здобувачів освіти, аби учні легше переносили вплив на психіку під час воєнних подій.

Одним із прикладів ефективного реагування на події війни є безоплатний курс про безпечну освіту під час війни з порадами провідних експертів ГС «Освіторія» у співпраці зі студією онлайн-освіти EdEra, Міністерством освіти та науки України, а також за підтримки дитячого фонду ЮНІСЕФ – «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни» [18]. Курс охоплює такі теми:

- алгоритм дій під час повітряної тривоги;
- організація простору в укритті;
- активності для дітей в укритті;
- ефективні методики змішаного та онлайн-навчання;
- психологічна допомога дітям;
- інструменти для підтримки ментального здоров'я вчителів;
- мінна безпека для дітей;
- здоровий спосіб життя в умовах війни;
- взаємодія вчителів з батьками.

У зарубіжних країнах через значну кількість біженців почали утворювати українські осередки: допомагальні та освітні центри як для дорослих, так і для неповнолітніх українців. Однією з таких країн, де ця форма виявилася найбільш застосовуваною, виявилася Польща. Тут

zarejestrowano blisko 1,5 mln ukraińskich bieżących stanom na 10 stycznia 2022 roku [9].

Для українських дітей було організовано Центр освіти і розвитку у Варшаві (Centrum Edukacji i Rozwoju, Warszawa). Відкриття центру стало можливим завдяки співпраці Alior Bank з Муніципалітетом Варшави та UNICEF Polska. Приміщення центру (1600 кв. м) адаптовано для дистанційної та стаціонарної освіти 120 осіб. Щоденно сюди приїждять до 160 дітей. У центрі працюють польські та українські вчителі, психологи, технічний та інший персонал [19]. Центр пропонує безкоштовне дистанційне навчання саме за українською системою освіти, навчання дітей польській та англійській мовам; надає психологічну допомогу і підтримку дітям й підліткам, а їхнім батькам – юридичні та психологічні консультації (рис. 3; 4).

Рис. 3. Центр освіти і розвитку у Варшаві.
Комп'ютерний клас

Рис. 4. Центр освіти і розвитку у Варшаві.
Вчимо іноземну

Під час урочистого відкриття Центру освіти і розвитку у Варшаві, до створення якого долучилися й українські вчені, виступив директор Інституту цифровізації освіти НАПН України В. Биков. Про це пише О. Пінчук і цитує промовця: «Цей урочистий день по праву увійде в історію польського просвітництва, відкриє нову сторінку розбудови національної системи освіти Польщі, наближаючи її ознаки та результати освітньої діяльності до кращих європейських і світових зразків, закладе освітні умови морально-духовного і професійного зростання найважливішого й найціннішого ресурсу розвитку – особистості людини, людського капіталу, цивілізаційного розвитку світового суспільства» [20].

Започатковано шість напрямів діяльності цієї інституції нового типу, зокрема:

- 1) оволодіння польською мовою для дітей і дорослих;
- 2) speaking clubs з української та польської мов;
- 3) координація освітнього процесу навчання та змістовного дозвілля дітей;
- 4) навчання дорослих ІТ-професіям;
- 5) опанування сучасними навичками ринку праці;
- 6) комунікаційний майданчик для українців в Польщі [19].

Академік Н. Ничкало залишила такий відгук про центр: «Тут є постійний доступ до Інтернету, проводяться кінотеатральні, музичні, художні, конструкторські та інші заняття та творчі зустрічі. А головне, існує особлива психолого-педагогічна атмосфера – аура любові до дітей, добра, активної креативної дії. Тут проводяться педагогічні майстер-класи, нетрадиційні заняття за інтересами дітей і підлітків, організовано вивчення інформатики, робототехніки. На нашу думку, заслуговують високої оцінки науково обґрунтовані спеціальні програми Центру освіти та розвитку у Варшаві» [21].

Іншим прикладом хабу, вже в Україні, для внутрішньо переселених осіб, є Art & Health HUB від «Зело» для дітей в умовах війни (Хаб мистецтва і здоров'я від артцентру «Зело» для дітей в умовах війни) [22]. Найголовнішою метою цей освітній хаб визначає провадження культурно-особистісного розвитку дітей, які є ВПО, під час воєнного стану та психологічний, терапевтичний ефект для дітей, які зазнали психологічний тиск від війни. Культурний розвиток є важливим чинником духовного розвитку, духовного здоров'я, яке є ключовим у повноцінній реалізації особистості, тому важливо розвивати творчі навички в дітей, креативність, уяву. Заняття в колективі сприяють покращенню соціального здоров'я, розвитку соціальних навичок. Спілкування з іншими допомагає краще пізнати себе та відволіктися від нав'язливих думок, що спричинені війною (рис. 5).

Рис. 5. Робочий простір хабу «Art & Health HUB» під час занять

Місце розташування останнього згаданого хабу – у Полтаві. Це місто стало прихистком для багатьох вимушених переселенців із північних, східних і південних територій України. «Діти не просто займаються мистецтвом, а опановують сучасну світову культуру, ознайомлюються з принципами функціонування сучасного мистецького середовища на заняттях під керівництвом художників, галеристів, кураторів, музикантів, акторів, журналістів, викладачів із багаторічним стажем. Також у хабі наявна ціла низка напрямів із фізичного виховання: хореографія, спортивна гімнастика, активна самооборона, руханка, лабораторія танцю, – зазначають адміністратори хабу. – Таким чином, дітям не лише прищеплюють кращі загальнолюдські цінності, а й відбувається потужний психологічно-терапевтичний ефект, що спрямований на подолання психологічних травм на тлі воєнних дій. Усе це відбувається разом з набуттям найкорисніших навичок і *soft skills* сучасного громадянина» [22].

У хабі вже на постійній основі навчається 645 дітей із 73 спустошених війною міст і сіл. Навчання є абсолютно безкоштовним. Проєкт фінансується за рахунок доброчинності. Хаб надає можливість дітям розвиватися за такими напрямками: образотворче мистецтво, естрадний спів, сучасна руханка з елементами хореографії, пісочна анімація, музикування, музично-акторський розвиток, основи програмування, спів, декоративно-ужиткове мистецтво, ораторське мистецтво, основи художньої фотографії, кераміка, хенд-мейд, спортивна гімнастика, активна самооборона, англійська мова, малювання 3D-ручкою, комп'ютерний дизайн [22].

Тут ми описали саме ті нововведення, які, за нашими теоретичними розвідками з цієї проблеми, дійсно є інноваціями.

Для з'ясування експертної думки (а ми вважаємо, що в цьому випадку – це думка самих користувачів інновацій) ми здійснили соціологічне опитування за допомогою вебресурсу «Google Форми». Нами було розроблено анкету з декіль-

кох запитань, відповіді на які дозволили б підтвердити чи спростувати наші теоретичні міркування і педагогічні спостереження. Нижче подаємо *текст анкети*.

Визначте свій статус

- Учень / Студент коледжу
- Учитель / Викладач
- Психолог / Соціальний педагог
- Батько / Мати / Опікун

Де Ви мешкали / мешкаєте під час навчального процесу

- Вдома
- Внутрішньо переміщена особа
- Біженець

Яку форму навчання Ви обрали на 2022/2023 навчальний рік

- Очна
- Дистанційна
- Змішана (і очна, і дистанційна)
- Домашня
- Екстернат

Якою з інновацій воєнного часу Ви скористалися

– Методична підтримка для учителів / викладачів, викладена на сайтах МОН України «Освіторія» тощо

– Психологічна підтримка, викладена на сайтах МОН України, наукових установ (Інститут психології імені Г. С. Костюка, Інститут соціальної і політичної психології, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи)

– Психологічною підтримкою, запропонованою у соціальних мережах

– Освітній центр / хаб

– Інше _____

Оберіть Ваш улюблений вид допомоги в освітньому процесі

– Методична підтримка для викладачів

– Психологічна підтримка для учнів навчальних закладів

– Освітній центр / хаб

– Інше _____

Що найбільше Вас задовольняє в інноваціях, якими Ви скористалися / плануєте скористатися?

– Доступність застосування

– Повнота інформації

– Психологічний комфорт

Проведене онлайн-опитування дозволило залучити користувачів освітніх інновацій, які прямо чи опосередковано пов'язані з освітнім процесом.

В опитуванні взяли участь 355 осіб, з яких учнів і студентів коледжу – 112 (31,5 %); учителів та викладачів – 78 (22 %); батьків та опікунів – 158 (44,5 %); психологів і соціальних педагогів – 7 (2 %).

3-поміж респондентів виокремилися такі групи за місцем проживання: 81,4 % опитаних під

час навчального процесу мешкали вдома, 8,7 % – ВПО, а 9,9 % – біженцями.

На 2022–2023 навчальний рік 72,4 % опитаних обрали дистанційну освіту, 12,4 % – змішану і лише 11 % – очну. Домашню освіту вибрали 3 % респондентів, екстернат – 1,2 %.

З перерахованих в опитуванні видів інновацій найбільше було використано саме психологічну підтримку, запропоновану у соціальних мережах (38 %), та методичну підтримку для учителів / викладачів, викладену на сайтах Міністерства освіти і науки України «Освіторія» (31,8 %). Підтримкою хабів скористалися 23,9 %, іншим – 6,3 % (рис. 6).

Рис. 6. Розподіл показників за результатами опитування стосовно застосування освітніх інновацій воєнного часу

Допомогою, яка найбільше сподобалася в освітньому процесі, опитувані обрали психологічну підтримку для учнів освітніх закладів – це 52,4 % респондентів. З великим відривом за цим іде імпонування хабам – 29 %. Методичне забезпечення як таке, що найбільше імпонує, оцінили 27,3 % (рис. 7).

Рис. 7. Розподіл показників за результатами опитування стосовно улюбленої освітньої інновації воєнного часу

Найбільше в інноваціях, якими респонденти скористалися чи планують скористатися, задовольняє доступність застосування – про це відгукнулися 60,6 % опитуваних, що не дивно, адже більшість запропонованих інновацій було викладено онлайн. Трохи менше половини відмітили повноту інформації – 43,7 %. Ще менше відмітили психологічний комфорт – 40,3 %. Останній показник ми оцінюємо, як цілком задовільний, оскільки психологічний дискомфорт відмічають повною мірою всі верстви населення.

Таким чином, можна висувати, що у вкрай важких обставинах широкомасштабного нападу росії на Україну національна освіта продовжила

здійснювати притаманні їй функції, одночасно запропонувавши перспективні інновації:

1. Освітні хаби та центри можна інтегрувати у шкільний процес як новий вид позашкільної освіти. Позашкільна освіта має надзвичайне значення для розвитку особистості, оскільки пропонує дитині додаткові можливості за особистим вибором. Затребуваною є ідея поширення безкоштовних освітніх хабів для дітей із малозабезпечених сімей і сиріт, щоб кожна дитина мала шанс на повноцінний розвиток.

2. Досвід психологічної допомоги під час війни обумовить більш якісну психологічну підтримку в школах та обумовить постійний контроль за психологічним станом учнів. З іншого боку, це сформує психоемоційну культуру майбутніх громадян України, додасть їм упевненості у власних силах.

3. Дистанційна освіта стає дедалі популярнішою, і є висока ймовірність, що схема форматів навчання, яку запропонувало Міністерство освіти і науки України для здобувачів освіти під час війни, має зберегти актуальність і надалі.

Особливістю застосування наведених освітніх інновацій стало їхнє блискавичне впровадження. Інновації періоду війни вже задовольнили запити спільноти і окреслили вектор їх подальшого розвитку. Це якраз і свідчить про те, що описані нововведення є дійсними інноваціями і мають перспективу подальшого органічного входження до звичного перебігу освітнього процесу.

Аналіз освітніх новацій під час широкомасштабного вторгнення росії в Україну становить інтерес у багатьох аспектах – історико-педагогічних студій, професійної підготовки педагогів, соціологічних досліджень тощо. Спираючись на теоретичні розвідки щодо критеріїв визначення інновацій та ознак освітніх інновацій, ми виокремили новації, що, на нашу думку, матимуть подальше практичне використання, включаючи й процес післявоєнного розвитку країни. Насамперед це: схема форматів навчання, яку запропонувало Міністерство освіти і науки України для здобувачів освіти під час війни; психологічна допомога (рекомендації, вправи для дітей і дорослих), у вигляді коротких відео і подкастів, викладених на освітянських сайтах, що ними можна скористатися онлайн; освітні хаби та центри для учнів різних вікових категорій.

Використані літературні джерела

1. Кремень В. Вступне слово / В. Г. Кремень // Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2008. – С. 6–8.

2. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.

3. Кремень В. Г. Людина перед викликом глобалізації: творчість, людина, освіта / В. Г. Кремень // *Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія* / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2008. – С. 9–48.

4. Ільїн В. В. Концепт інновації: історія, сучасність, смисл / В. В. Ільїн // *Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія* / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2008. – С. 75–120.

5. Курбатов С. В. Освітні інновації: контури майбутнього / С. В. Курбатов // *Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія* / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2008. – С. 265–304.

6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І. М. Дичківська. – Київ : Академ-видав, 2004. – 352 с.

7. Зберегти школи : проєкт Міністерства освіти і науки України. – URL: <https://saveschools.in.ua>.

8. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні: опитування загального населення, раунд 5, 23 травня 2022 року // Представництво МОМ в Україні. – URL: https://bit.ly/mom_zvit.

9. Operational data portal. Ukraine refugee situation // UNCHR Official web-site. – URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

10. Результати 4-го засідання Робочої групи щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи // Офіс віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. – URL: https://bit.ly/ukrainian_children_data.

11. How many children are there in Ukraine? UNICEF Official web-site. – URL: <https://data.unicef.org/how-many/how-many-children-under-18-are-there-in-ukraine/>.

12. Про інноваційну діяльність: Закон України від 12 квіт. 2022 р. №1714-IX. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

13. Міжнародна серпнева педагогічна науково-практична конференція «Освіта, освітяни – незламні у війні» // Офіційний канал Міністерства освіти і науки України на платформі «YouTube». – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AD373hZicxc>.

14. Лондар С. Виклики в освітній галузі в період воєнного стану в Україні: необхідність перебудови інформаційного забезпечення / С. Лондар, С. Мельник, Г. Терещенко // *Освітня аналітика України*. – 2022. – Вип. 2. – С. 5–22.

15. Вчені-психологи НАПН України готові надавати психологічну допомогу всім, хто її потребує. – URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2620/>.

16. Волонтерський проєкт «Психологічні сили України». – URL: <https://www.facebook.com/psypowerUA>, <https://www.instagram.com/psy.powerua/>.

17. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: наук.-метод. зб. / за заг. ред. С. М. Шкарлета. – Київ–Чернівці : Букрек, 2022. – 140 с.

18. Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни. – URL: <https://osvitoria.university/spilnodonavchannya/>.

19. Centrum Edukacji i Rozwoju // Warszawa: Офіційний портал міста Варшава. – URL: <https://edukacja.um.warszawa.pl/centrum-edukacji-i-rozwoju>.

20. Пінчук О. Відкриття Центру освіти та розвитку у Варшаві / О. Пінчук // *Освіта і суспільство*. – 2022. – № 6–7. – С. 2.

21. Ничкало Н. Інноваційні моделі розвитку освіти для українських біженців / Н. Ничкало // *Освіта і суспільство*. – 2022. – № 8. – С. 5.

22. Art & Health HUB від «Зело» для дітей в умовах війни. – URL: <https://biggggidea.com/project/aestheticschool/>.

References

1. Kremen, V. (2008). Vstupne slovo [Introduction]. *Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura – Phenomenon of innovation: education, society, culture*. Kyiv. P. 6–8. [in Ukrainian].

2. Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17 kvitnia 2002 roku № 347/2002 [On the National Doctrine of Education Development: Decree of the President of Ukraine dated April 17, 2002 No. 347/2002]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>. [in Ukrainian].

3. Kremen, V. H. (2008). Liudyna pered vyklykom hlobalizatsii: tvorchist, liudyna, osvita [Man before the challenge of globalization: creativity, man, education]. *Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura – Innovation phenomenon: education, society, culture*. Kyiv. P. 9–48. [in Ukrainian].

4. Ilin, V. V. (2008). Kontsept innovatsii: istoriia, suchasnist, smysl [The concept of innovation: history, modernity, meaning]. *Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura – Innovation phenomenon: education, society, culture*. Kyiv. P. 75–120. [in Ukrainian].

5. Kurbatov, S. V. (2008). Osvitni innovatsii: kontury maibutnoho [Educational innovations: contours of the future]. *Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura – Innovation phenomenon: education, society, culture*. Kyiv. P. 265–304. [in Ukrainian].

6. Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]*. Kyiv. 352 p. [in Ukrainian].

7. Zberehty shkoly: Proiekt Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Save schools: a project of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: <https://saveschools.in.ua>. [in Ukrainian].

8. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini: Opytuvannia zahalnoho naseleennia, raund 5, 23 travnia 2022 roku [Report on Internal Displacement in Ukraine: General Population Survey, Round 5, May 23, 2022]. Retrieved from: https://bit.ly/mom_zvit. [in Ukrainian].

9. Operational data portal. Ukraine refugee situation [Operational data portal. Ukraine refugee situation]. Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>. [in Ukrainian].

10. Rezultaty 4-ho zasidannia Robochoi hrupy shchodo zakhystu prav i svobod hromadian Ukrainy, yaki перебувають на території держав-членів YeS та іншій державі як тимчасово переміщені особи [Results of the 4th meeting of the Working Group on the protection of the rights and freedoms of Ukrainian citizens who are in the territory of EU member states and other states as temporarily displaced persons]. Retrieved from: https://bit.ly/ukrainian_children_data. [in Ukrainian].

11. How many children are there in Ukraine? [How many children are there in Ukraine?]. Retrieved from: <https://data.unicef.org/how-many/how-many-children-under-18-are-there-in-ukraine/>. [in Ukrainian].

12. Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy vid 12.04.2022 r. № 1714-IX [On innovative activity: Law of Ukraine dated April 12 2022 No. 1714-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. [in Ukrainian].

13. Mizhnarodna serpnova pedahohichna naukovopraktychna konferentsiia «Osvita, osvityiany – nezlamni u viini» [International August Pedagogical Scientific and Practical Conference “Education, Educators - Indomitable in War”]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=AD373hZicxc>. [in Ukrainian].

14. Londar, S., Melnyk, S., & Tereshchenko, H. (2022). Vyklyky v osvitnii haluzi v period voiennoho stanu v Ukraini: neobkhdnist perebudovy informatsiinoho zabezpechennia [Challenges in the educational field during the period of martial law in Ukraine: the need to rebuild information provision]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine*. Vol. 2. P. 5–22. [in Ukrainian].

15. Vcheni-psykholohy NAPN Ukrainy hotovi nadavaty psykholohichnu dopomohu vsim, khto yii potrebuie [Psychologists of the National Academy of Sciences of Ukraine are ready to provide psychological help to everyone who needs it]. Retrieved from: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2620/>. [in Ukrainian].

16. Volonterskyi projekt «Psykhologichni syly Ukrainy» [Volunteer project “Psychological forces of Ukraine”]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/psypowerUA>, <https://www.instagram.com/psy.powerua/>. [in Ukrainian].

17. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Education of Ukraine under martial law] (2022). *Innovatsiina ta proiektna diialnist – Innovative and project activity*. Kyiv–Chernivtsi. 140 p. [in Ukrainian].

18. Spilno do navchannia: efektyvna ta bezpechna osvita pid chas viiny [Learning Together: Effective and Safe Education in Wartime]. Retrieved from: <https://osvitoria.university/spilnodonavchannya/>. [in Ukrainian].

19. Centrum Edukacji i Rozwoju / Warszawa [Centrum Edukacji i Rozwoju // Warszawa]. Retrieved from: <https://edukacja.um.warszawa.pl/centrum-edukacji-i-rozwoju>. [in Ukrainian].

20. Pinchuk, O. (2022). Vidkryttia Tsentru osvity ta rozvytku u Varshavi [Opening of the Center for Education and Development in Warsaw]. *Osvita i suspilstvo – Education and society*. 6-7, P. 2. [in Ukrainian].

21. Nychkalo, N. (2022). Innovatsiini modeli rozvytku osvity dlia ukrainskykh bizhentsiv [Innovative models of education development for Ukrainian refugees]. *Osvita i suspilstvo – Education and society*. 8, P. 5. [in Ukrainian].

22. Art & Health HUB vid «Zelo» dlia ditei v umovakh viiny [Art & Health HUB by “Zelo” for children in war conditions]. Retrieved from: <https://biggggidea.com/project/aestheticschool/>. [in Ukrainian].

Tkachenko Lidiia, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow, leading researcher of department of intellectual personality development Institute of the Gifted Child of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Overchenko Oleksandra, 11th grade student Kyiv Vocational College tourism and hotel industry, Kyiv, Ukraine

INNOVATIONS IN GENERAL EDUCATION DURING THE LARGE-SCALE INVASION OF RUSSIA IN UKRAINE IN 2022: ANALYSIS AND PROPOSALS FOR IMPLEMENTATION

Summary.

Education plays an important role in the development of countries and societies, as it is a source of scientific and technical progress, it is thanks to education that the young generation of its citizens is formed. In connection with the beginning of the large-scale Russian invasion of Ukraine in 2022, many obstacles appeared for the implementation of educational functions (damaged and destroyed educational institutions, mass resettlement of school-age children to the West of Ukraine and abroad, psychological stress of citizens of all age categories, stay children and teachers near or in the war zone, in temporarily occupied territories, etc.). The need to renew the activities of the general education system led to the emergence of new forms and means of its implementation, which led to the emergence of numerous innovations. The analysis of educational innovations during the large-scale Russian invasion of Ukraine is of interest in many aspects - historical and pedagogical studies, professional training of teachers, sociological research, etc. Based on the theoretical research on the criteria for defining innovations and the signs of educational innovations, we singled out innovations that, in our opinion, will have further practical use, including the process of post-war development of the country. First of all, this is a scheme of training formats proposed by the Ministry of Education and Science of Ukraine for those seeking education during the war; psychological help (recommendations, exercises for children and adults), in the form of short videos and podcasts posted on educational sites that can be used online; educational hubs and centers for students of different age categories. A special feature of the mentioned educational innovations was their rapid implementation. While the application of other innovations requires time for their approval and implementation, the innovations of the war period have already satisfied the demands of the community and outlined the vector of their (innovations) further development.

To test the theoretical reasoning, a sociological survey was conducted, which was supposed to confirm or refute the previous conclusions. The survey was conducted online using a Google form. With the help of several questions, it was found out which innovations were used by the respondents during the war, which requests were satisfied by the innovations and which of their characteristics were most in demand. The

answers obtained as a result of the survey confirmed the conclusions that were made based on the results of the theoretical analysis. This just proves that the described innovations are real innovations.

Keywords: *innovation; educational innovations; methodological assistance to educators during the war; psychological assistance during the war; educational center; educational hub.*

Стаття надійшла до редколегії 29 травня 2023 року